

ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ФОРМУВАННЯ МЕТОДИЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ ВИКЛАДАЧІВ ПСИХОЛОГІЇ

Кошелева Н. Г.

кандидат педагогічних наук, доцент,

доцент кафедри психології

Горлівський інститут іноземних мов

Донбаського державного педагогічного університету

вул. Василя Першину, 24, Бахмут, Донецька область, Україна

orcid.org/0000-0002-0380-3242

cosheleva.natali@ukr.net

Ключові слова:

майбутні викладачі психології, методична компетентність, методична підготовка, педагогічні умови, бакалаври-психологи, магістранти, дидактичне проектування.

У статті запропоновано варіант вирішення актуальної проблеми формування методичної компетентності майбутніх викладачів психології під час навчання у закладах вищої освіти. Проаналізовано наукові праці з питань формування професійно-педагогічної компетентності викладача та визначено, що методична компетентність є її важливим компонентом. Розроблено та обґрунтовано модель методичної компетентності майбутніх викладачів психології на основі теорії поетапного формування розумових дій П. Гальперіна. У структурі досліджуваної компетентності виділено мотиваційний, когнітивний, операційний і контрольно-корекційний компоненти. Запропоновано використовувати розроблену модель як теоретичне підґрунтя для визначення педагогічних умов формування методичної компетентності майбутніх викладачів психології.

За результатами аналізу наукових праць визначено сутність поняття «педагогічні умови» та їхні властивості. З огляду на структуру методичної компетентності майбутніх викладачів психології запропоновані педагогічні умови її формування у магістрантів спеціальності 053 «Психологія». Першою умовою є системне використання методів стимулювання і мотивації навчально-пізнавальної діяльності у процесі методичної підготовки майбутніх викладачів психології. Друга педагогічна умова передбачає оновлення змісту методичної підготовки майбутніх викладачів психології на засадах компетентнісного підходу. Третя умова спрямована на системне використання засобів дидактичного проектування в процесі методичної підготовки майбутніх викладачів психології. Остання педагогічна умова пропонує використання проєктного підходу до організації педагогічної практики майбутніх викладачів психології. Відзначено, що розроблені педагогічні умови спрямовані на формування кожного з компонентів методичної компетентності майбутніх викладачів психології. Визначено, що системна реалізація розроблених педагогічних умов у процесі методичної підготовки магістрантів спеціальності 053 «Психологія» забезпечить ефективне формування їхньої цілісної методичної компетентності. Подальші дослідження можуть бути присвячені розробці педагогічних технологій формування всіх компонентів досліджуваної компетентності та визначенню критеріїв і показників їхньої сформованості.

PEDAGOGICAL CONDITIONS FOR THE FORMATION OF METHODOLOGICAL COMPETENCE OF FUTURE PSYCHOLOGY TEACHERS

Kosheleva N. H.

*Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor,
Associate Professor at the Department of Psychology
Horlivka Institute for Foreign Languages
of the Donbas State Pedagogical University
Vasyl Pershin str., 24, Bakhmut, Donetsk region, Ukraine
orcid.org/0000-0002-0380-3242
cosheleva.natali@ukr.net*

Key words:

*future psychology teachers,
methodological competence,
methodological training,
pedagogical conditions,
psychology bachelors,
psychology masters,
didactic design.*

The article proposes a solution to the actual problem of the methodological competence formation of future psychology teachers in the training process in higher educational institutions. Scientific works on the professional and pedagogical competence formation of a teacher were analyzed, it has been determined that methodological competence is its important component. The model of methodological competence of future psychology teachers has been developed and substantiated on the basis of the of stage-by-stage formation of mental actions theory by P. Halperin. Motivational, cognitive, operational, and control-corrective components are identified in the structure of the studied competence. It is proposed to use the developed model as a theoretical basis for determining the pedagogical conditions for the methodological competence formation of future psychology teachers.

Based on the analysis of scientific works, the essence of the "pedagogical conditions" concept and its properties are determined. Based on the structure of the methodological competence of future psychology teachers, pedagogical conditions for its formation among master students of specialty 053 "Psychology" are proposed. The first condition is the systematic use of stimulating methods and motivating educational and cognitive activity in the process of methodological training of future psychology teachers. The second pedagogical condition involves updating the content of the methodological training of future psychology teachers on the basis of a competence-based approach. The third condition is aimed at the systematic use of didactic design tools in the process of methodological training of future psychology teachers. The last pedagogical condition assumes the use of a project-based approach in organizing the pedagogical practice of future psychology teachers. It is noted that the developed pedagogical conditions are aimed at the formation of each component of the methodological competence of future psychology teachers. It has been determined that the systemic implementation of the developed pedagogical conditions in the process of methodological training of masters in specialty 053 "Psychology" will ensure the effective formation of their integral methodological competence. Further research can be aimed at the development of pedagogical technologies for the formation of all investigated competence components and the definition of their formation criteria and indicators.

Вибір теми дослідження зумовлений необхідністю вирішення актуальної проблеми вдосконалення підготовки здобувачів освіти другого (магістерського) рівня спеціальності 053 «Психологія». У стандарті спеціальності, затвердженому МОН України, зазначено, що однією зі спеціаль-

них компетенцій магістрів психології є «здатність організувати та реалізувати просвітницьку та освітню діяльність для різних категорій населення у сфері психології» [1]. Відповідно, майбутні випускники магістерських програм можуть працювати і як викладачі психологічних дисциплін,

що підтверджується також у програмних результатах навчання, наведених у стандарті. І це є важливим і затребуваним в умовах, коли вища освіта потребує оновлення та модернізації, які можуть бути здійснені молодими талановитими педагогами із сучасними нестандартними підходами до здійснення освітнього процесу. Тому дуже важливо забезпечити формування професійно-педагогічної компетентності у магістрів психології і зокрема її методичного складника, що потребує розробки й запровадження відповідних педагогічних умов.

Питання, пов'язані зі змістом, структурою, особливостями формування професійно-педагогічної компетентності, вивчали такі науковці, як С. Гончаренко, Р. Гуревич, О. Дубасенюк, І. Зимня, І. Зязюн, Н. Кузьміна, М. Левківський, А. Маркова, Н. Ничкало, О. Овчарук, І. Підласий, О. Пометун, О. Савченко, О. Семенов, С. Сисоєва, В. Сластєнін, А. Хуторський та багато інших. Вивченням професійно-педагогічної компетентності викладача закладу вищої освіти (далі – ЗВО) займалися Т. Бугайчук, М. Головань, О. Гура, Ю. Завалевський, В. Зіборова, Т. Ісаєва, Б. Коржумбаєва, В. Лозова, Ф. Шаріпов, В. Стрельников, І. Ярмола та інші. Численні дослідження з цієї проблеми стверджують, що обов'язковим компонентом у структурі професійно-педагогічної компетентності є методична компетентність, яка «передбачає знання в галузі дидактики, методики навчання дисципліни, уміння логічно обґрунтовано конструювати навчальний процес для конкретної дидактичної ситуації із урахуванням психологічних механізмів засвоєння навчального матеріалу» [2, с. 99]. Багато публікацій присвячено вивченню методичної компетентності викладачів іноземної мови, української мови та літератури, математики, фізики, фізичної культури та інших навчальних дисциплін. Проте проблема методичної компетентності майбутніх викладачів психології наразі не знайшла системного висвітлення в науково-педагогічній літературі (хоча й відзначена в проєкті професійного стандарту викладачів ЗВО, розміщеному для громадського обговорення на офіційному сайті МОН України [3]), а отже, вимагає ґрунтовного вивчення та виділення педагогічних умов її формування, що зумовило мету роботи.

Мета статті – визначення та обґрунтування педагогічних умов формування методичної компетентності майбутніх викладачів психології під час їхньої підготовки у закладах вищої освіти.

Науковцями пропонуються різні варіанти визначення поняття «педагогічні умови» (В. Андрєєв, М. Боритко, А. Найн, Н. Посталюк, Є. Хриков, Т. Шамова та ін.). Зокрема, їх можна визначити як «обставини, які зумовлюють певний напрям розвитку педагогічного процесу <...> створюються саме педагогом та є продуктом

його діяльності» [4, с. 95]. При цьому педагогічні умови повинні мати практичну спрямованість на організацію педагогічної діяльності та підвищувати її ефективність [4, с. 101]. І звичайно, вони повинні бути науково обґрунтованими і мати певну теоретичну основу. Тому під час розробки педагогічних умов формування методичної компетентності майбутніх викладачів психології ми виходили із розробленої нами під час попередніх досліджень моделі досліджуваної компетентності, яку подано на рис. 1. Компоненти моделі були розроблені з огляду на теорію поетапного формування розумових дій П. Гальперіна, в якій виділено такі етапи формування діяльності, як формування мотивації засвоєння та здійснення дії; забезпечення орієнтовної основи для виконання дії; формування виконавчої дії з усіма необхідними якістьми; перенесення дії в розумовий план [5, с. 18]. Вважаємо такий підхід доречним, адже компетентність – це здатність ефективно діяти в різних ситуаціях.

Отже, під час розробки педагогічних умов формування методичної компетентності майбутніх викладачів психології ми прагнули забезпечити сформованість кожного з її компонентів: мотиваційного, когнітивного, операційного і контроль-корекційного. Це зумовило виділення таких педагогічних умов:

- 1) системне використання методів стимулювання і мотивації навчально-пізнавальної діяльності у процесі методичної підготовки майбутніх викладачів психології;
- 2) оновлення змісту методичної підготовки майбутніх викладачів психології на засадах компетентнісного підходу;
- 3) системне використання засобів дидактичного проєктування в процесі методичної підготовки майбутніх викладачів психології;
- 4) проєктний підхід до організації педагогічної (асистентської) практики майбутніх викладачів психології.

Розглянемо запропоновані педагогічні умови. Для формування мотиваційного компоненту методичної компетентності майбутніх викладачів психології ми пропонуємо використовувати різноманітні методи стимулювання і мотивації навчально-пізнавальної діяльності (за класифікацією Ю.К. Бабанського) під час вивчення магістрантами спеціальності 053 «Психологія» дисципліни «Педагогіка і методика викладання психологічних дисциплін» та проходження педагогічної (асистентської) практики. А саме це методи стимулювання інтересу до навчання (пізнавальні ігри, навчальні дискусії, створення ситуацій емоційно-моральних переживань, ситуацій пізнавальної новизни, ситуацій зацікавленості) та методи стимулювання обов'язку і відповідальності в учінні

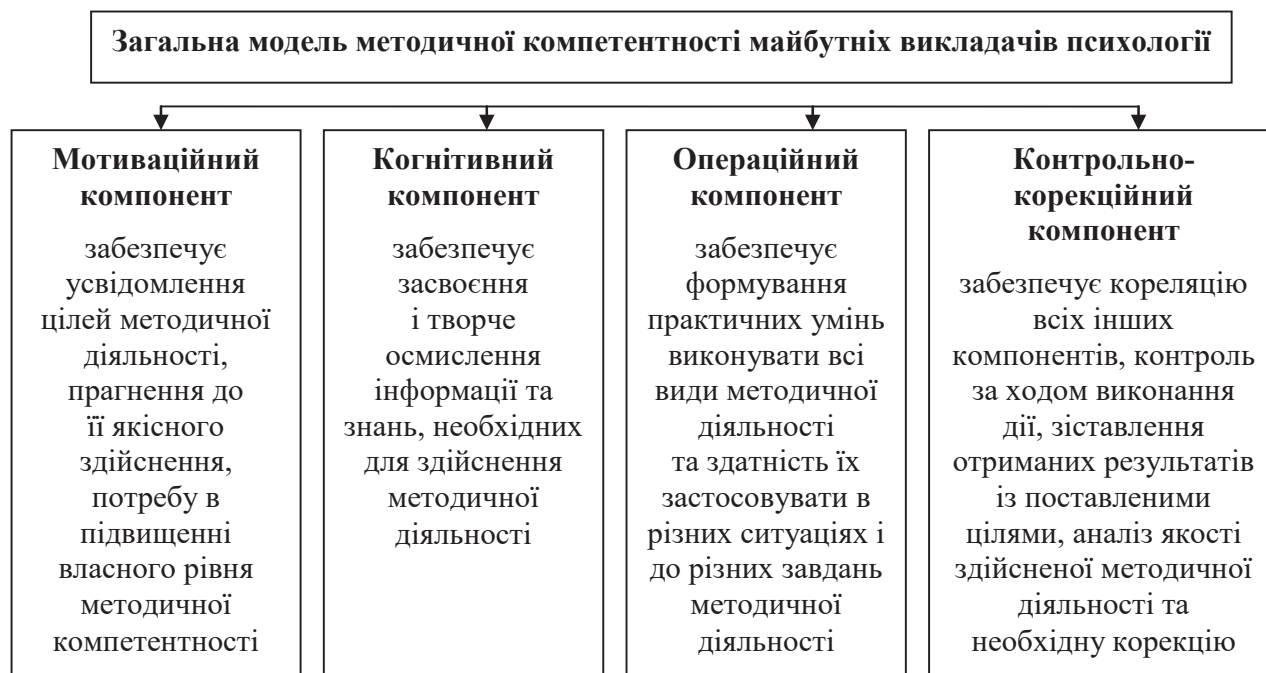

Рис. 1. Модель методичної компетентності майбутніх викладачів психології

(переконання у значущості навчання, вимоги, вправи з виконання вимог; заохочення, попередження та ін.). Ці методи необхідно застосовувати саме до методичної підготовки магістрантів, оскільки багато хто з них розглядає викладання як другорядний варіант своєї майбутньої професійної діяльності, не налаштований на цю роботу, не усвідомлює її значущість та не відчуває інтересу до неї. Основною причиною є те, що вони просто мало ознайомлені зі змістом і специфікою діяльності викладача ЗВО, а про її методичний складник взагалі мають дуже слабе уявлення, яке зводиться переважно до необхідності готуватися до проведення навчальних занять. І під час практики вони саме так і діють: готуються до занять з бакалаврами-психологами, виходячи просто з теми заняття і добираючи до неї випадкові матеріали. Про те, що саме методична робота викладача забезпечує проектування й реалізацію педагогічного процесу як системи вони не знають, оскільки вивчення педагогічних дисциплін на бакалавраті, на жаль, будується переважно на засадах пояснювально-репродуктивного підходу. Тому слід використовувати і внутрішню, і зовнішню мотивацію магістрантів: формувати їхній інтерес до педагогічної діяльності викладача ЗВО завдяки ґрунтовному висвітленню її реальних завдань і форм, використанню практико орієнтованих завдань методичної діяльності, групових форм роботи, інтерактивних методів, технології проектного навчання (розробка й реалізація дидактичних проєктів навчання бакалаврів-психологів з психо-

логічних дисциплін під час практики) і водночас спиратися на прагнення магістрантів до високого рівня навчальних досягнень, що є характерним для цього освітнього рівня.

Для формування когнітивного компоненту досліджуваної компетентності пропонуємо забезпечити таку педагогічну умову, як оновлення змісту методичної підготовки майбутніх викладачів психології на засадах компетентнісного підходу. Вивчення магістрантами дисципліни «Педагогіка і методика викладання психологічних дисциплін» та проходження педагогічної (асистентської) практики повинні бути не розрізненими складниками навчального плану, а єдиним комплексом, мають відбуватися послідовно, що вимагає незначного перегляду графіка організації навчального процесу. Тобто, приступаючи до вивчення зазначеної дисципліни, магістранти повинні усвідомлювати, що всі практико орієнтовані завдання (дидактичні проєкти), які вони будуть розробляти на заняттях і самостійно, є чітко прив'язаними до викладання ними конкретних психологічних дисциплін у конкретних групах бакалаврів-психологів під час практики. Це забезпечить більш цілеспрямовану, предметну і відповідальну роботу магістрантів з дисципліни. Необхідно також поміняти розстановку акцентів у формуванні змісту та форм навчальних занять з дисципліни: педагогічну теорію магістранти мають опрацювати переважно самостійно, а на заняттях більше уваги приділити теорії та практиці розробки дидактичних проєктів навчання бакалаврів-психологів з пси-

хологічних дисциплін. Це забезпечить чітке усвідомлення магістрантами, по-перше, педагогічний процес – це система і методична діяльність, необхідна викладачу, щоб успішно керувати нею; по-друге, вони ознайомляться зі змістом і формами реальної методичної діяльності викладачів ЗВО; по-третє – отримають власний практичний досвід цієї діяльності, що сприятиме формуванню їхньої методичної компетентності; по-четверте, будуть усвідомлено і системно здійснювати підготовку до навчальних занять під час практики, що значно підвищить її ефективність і зменшить поверховість та формальність її проходження.

Для формування операційного компоненту методичної компетентності нами розроблена така педагогічна умова, як системне використання засобів дидактичного проектування в процесі методичної підготовки майбутніх викладачів психології. Ми розглядаємо в цьому контексті дидактичне проектування як створення проектів навчання бакалаврів-психологів з психологічних дисциплін, які будуть реалізовані магістрантами під час педагогічної практики. Структура дидактичного проекту містить такі складники [6, с. 24]: аналіз професійної діяльності фахівця та постановка цілей навчання; розробка змісту навчання (навчальних планів та програм); діагностика вихідних умов навчання (базовий рівень підготовленості, умови навчання); конструювання навчальних матеріалів; розробка методів, форм і засобів навчання та контролю. Якщо коротко узагальнити, то така робота – це створення власної педагогічної системи викладу певної дисципліни. Ми пропонуємо кожному магістранту: проаналізувати професійний стандарт практичного психолога; побудувати функціональну структуру його діяльності на одній з первинних посад, які можуть обіймати випускники бакалаврату за спеціальністю 053 «Психологія»; визначити кваліфікаційні вимоги до фахівця і, відповідно, стратегічні цілі його підготовки; обрати собі одну з психологічних дисциплін підготовки бакалаврів-психологів, розробити тактичні цілі її викладу

та робочу програму; обрати конкретну навчальну тему і сформулювати оперативні цілі її вивчення; розробити технологію діагностики (а у разі необхідності – формування) базових знань студентів з цієї теми і з огляду на це сконструювати дидактичні матеріали до всіх форм занять з цієї теми, дібрати методи, форми і засоби навчання і контролю і спланувати навчальний процес вивчення цієї теми. Розробка магістрантами таких проектів забезпечить формування їхніх практичних умінь виконувати всі види методичної діяльності та здатності застосовувати їх у різних ситуаціях і до різних завдань методичної діяльності, а також чітке розуміння системного характеру педагогічної діяльності і ролі її методичного складника в управлінні навчальним процесом.

Четверту педагогічну умову ми визначили як проектний підхід до організації педагогічної (асистентської) практики майбутніх викладачів психології. Вона має забезпечити сформованість контроль-корекційного компоненту їхньої методичної компетентності. Під час практики магістранти повинні реалізувати розроблені дидактичні проекти, зіставити отримані результати навчання бакалаврів-психологів із поставленими цілями, проаналізувати якість здійсненої методичної діяльності та визначити шляхи її корекції (за необхідності). Усе це має бути відображено у звітах про практику у формі прикладного наукового дослідження, з якісним та кількісним аналізом результатів успішності бакалаврів-психологів та формулюванням відповідних висновків і рекомендацій щодо вдосконалення власного проекту.

Таким чином, вважаємо, що реалізація розроблених педагогічних умов забезпечить формування всіх компонентів методичної компетентності майбутніх викладачів психології та значно підвищить ефективність їхньої методичної підготовки у процесі навчання у ЗВО. Подальші наукові розвідки плануємо пов'язати з розробкою педагогічних технологій формування всіх компонентів досліджуваної компетентності та визначенням критеріїв і показників їхньої сформованості.

Література

1. Стандарт вищої освіти України: другий (магістерський) рівень, галузь знань 05 Соціальні та поведінкові науки, спеціальність 053 «Психологія» (затверджено та введено в дію наказом Міністерства освіти і науки України від 24.04.2019 р. № 564). URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/vishcha-osvita/zatverdzeni%20standarty/2019/04/25/053-psikhologiya-mag.pdf> (дата звернення 25.10.2020).
2. Ніколаєв О.М., Рубаняк Л.А. Методична компетентність як одна із основних складових професіоналізму майбутнього вчителя фізики. *Збірник наукових праць Кам'янець-Подільського національного університету ім. Івана Огієнка. Серія : Педагогічна*. 2016. Вип. 22. С. 99–102.
3. Професійний стандарт на посади «Асистент», «Викладач», «Старший викладач», «Доцент», «Професор» (проект) // Міністерство освіти і науки України: веб-сайт. URL: <https://mon.gov.ua/ua/news/mon-proponuye-dlya-gromadskogo-obgovorennya-projekt-profstandartu-na-posadi-asistent-vikladach-starshij-vikladach-docent-profesor> (дата звернення 26.10.2020).

4. Хриков Є.М. Методологія педагогічного дослідження: монографія. Харків : ТОВ «ДИСА ПЛЮС», 2018. 298 с.
5. Гальперин П.Я. Введение в психологию. Москва : Книжный дом «Университет», 2006. 327 с.
6. Коваленко О.Е., Брюханова Н.О., Корольова Н.В., Шматков Є.В. Методика професійного навчання: навч. посібник. Харків : ВПП «Контраст», 2008. 488 с.

References

1. Standart vyshchoi osvity Ukrainy: druhyi (mahisterskyi) riven, haluz znan 05 Sotsialni ta povedinkovi nauky, spetsialnist 053 «Psykhohiia» [Standard of higher education in Ukraine: second (master's) level, field of knowledge 05 Social and behavioral sciences, specialty 053 «Psychology»] (2019). *mon.gov.ua*. Retrieved from: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/vishcha-osvita/zatverdzeni%20standarty/2019/04/25/053-psikhologiya-mag.pdf> [in Ukrainian].
2. Nikolaiev O. M., Rubaniak L. A. (2016). Metodychna kompetentnist yak odna iz osnovnykh skladovykh profesionalizmu maibutnoho vchytelia [Methodological competence as one of the main components of the professionalism of a future teacher]. *Collection of scientific works of Kamyanets-Podilsky National University named after Ivan Ogienko. Series: Pedagogical*. Vol. 22. P. 99-102.
3. Profesiinyi standart na posady «Asystent», «Vykladach», «Starshyi vykladach», «Dotsent», «Profesor» (proekt) [Professional standard for the positions «Assistant», «Teacher», «Senior Teacher», «Associate Professor», «Professor» (draft)] (2020). *mon.gov.ua*. Retrieved from: <https://mon.gov.ua/ua/news/mon-proponuye-dlya-gromadskogo-obgovorennya-proyekt-profstandartu-na-posadi-asistent-vikladach-starshij-vikladach-docent-profesor> [in Ukrainian].
4. Khrykov Ye.M. (2018). *Metodolohiia pedahohichnoho doslidzhennia* [Methodology of pedagogical research]. Kharkiv : TOV «DISA PLUS». 298 p.
5. Galperin Ya. (2006). *Vvedeniye v psikhologiyu* [Introduction to Psychology]. M.: KDU. 327 p.
6. Kovalenko O., Briukhanova N., Korolova N., Shmatkov Ye. (2008). *Metodyka profesiinoho navchannia* [Professional education methodology]. Kharkiv: VPP «Kontrast». 488 p.